

Márton Miklós

A fogalmi elemzés oxfordi filozófiájáról

Hart főműve, *A jog fogalma* nem valamiféle módszertani vákuumban született munka. Éppen ellenkezőleg: mint a mű címe is sugallja, Hart könyve nagyszabású fogalmi elemzés, méghozzá annak is az úgynevezett oxfordi iskolára jellemző fajtájából. Elég akár csak felületesen is végigfutnunk a könyvet ahhoz, hogy megállapítsuk: annak minden porcikája magán hordozza az oxfordi filozófiára a második világháború után nagyjából két évtizeden át jellemző fogalomelemzési módszer egyértelmű jeleit. Éppen ezért érdemes e módszerrel külön is megismerkednie annak, aki Hart jogelméleti munkásságával foglalkozik. Tanulmányom e filozófiai-módszertani paradigmában történő tájékozódást igyekszik megkönnyíteni.

A FOGALOMELEMZÉS MÓDSZERÉRŐL ÁLTALÁBAN

A fogalmi elemzés módszerére történő hivatkozás ősidők óta a filozófia önazonosításának egyik leggyakrabban hangoztatott megközelítése. Az alaptézis szerint a filozófusok fogalmakat elemeznek, szemben a „valódi” tudósokkal, akik azt igyekeznek feltárni, hogyan működik a világ. Így válnak el a „mi?” kérdések a „hogyan?” kérdésektől, a „konceptuális” problémák az „empirikus” problémáktól. Az elsőként említett kérdések megválaszolása lenne természetesen a filozófia feladata, szemben az utóbbiakra megoldást kereső empirikus tudományokkal. Ebben az értelemben már a szókratikus definíciókeresés is a fogalmi elemzés egy példája volt, nem is beszélve a descartes-i analízisről.

A XX–XXI. század egyik vezető filozófiai iskolája, az analitikus filozófia azonban sokáig egyenesen a fogalmi elemzésben látta a filozófia egyetlen legitim módszerét, s egyúttal az évezredek filozófiai problémák megoldásának kulcsát. Az analitikus filozófia kezdetekor – az iskola egyik szellemi vezére, George Edward Moore megfogalmazása szerint – éppen arra a meggyőződésre támaszkodott, hogy a filozófiatörténet számtalan zavarára és nehézségére abból származik, hogy a filozófusok rendszerint „anélkül igyekeznek kérdéseket megválaszolni, hogy előzetesen tisztáznák, pontosan *melyik* kérdés is az, amelyre választ keresnek” (MOORE 1993, 33). A fogalmi elemzés tehát a zavarokból és a nehézségekből kivezető gyógymód szerepét töltötte be. Az analízis ebben az értelemben mindig valamilyen alapvetőbbre és jobban érthetőre történő visszavezetést jelent, ami által egyrészt a zavarok és a nehézségek egyfajta magyarázatához jutunk, másrészt feltárjuk a kérdések valódi értelmét. Ez a filozófiában hivatalosan úgy jelentkezik, hogy egy fogalmat alapvetőbbnek, jobban érthetőnek tekinthető összetevőire bontunk, így feltárva a fogalom logikai-szemantikai szerkezetét.

A fogalmi elemzés analitikus filozófusok által képviselt módszerének alapvető meggyőződései közé tartozik, hogy a fogalmak voltaképpen bizonyos predikátumkifejezéseink

jelentései, továbbá, hogy e jelentéssel a predikátumkifejezések valójában csak egy kijelentés kontextusában rendelkeznek. Ez utóbbi megállapítás Gottlob Frege híres kontextuselvéből származik, amely azt az alapvető intuitív belátásunkat rögzíti, mely szerint igazán csak az értelmes kijelentések (vagy más mondatok) azok, amelyek képesek információt hordozni. A kijelentéseket alkotó szavak ezzel szemben önmagukban nem hordoznak semmilyen informatív tartalmat, jelentésük csak a mondat által kifejezett információhoz való hozzájárulásként fogható föl. E két tézisből következik, hogy amikor egy fogalom tartalmát, vagyis egy predikátumkifejezés jelentését szeretnénk megadni, akkor egy olyan, lehetőleg minél egyszerűbb szintaktikai szerkezetű alapvető mondat jelentését kell megadnunk, mely lényeges elemként tartalmazza e kifejezést. Egy mondat jelentését természetesen egy másik mondattal tudjuk megadni, és eljárásunk akkor lesz sikeres, ha a két mondat ugyanazt jelenti. Kapcsolatuk ezért *analitikus*. A fogalmi elemzés tehát a fogalmi tartalmakat analitikus kijelentések formájában igyekszik megadni, mely kijelentések igazsága éppen ezért a priori megismerhető. A konceptuális elemzés belátásaihoz ugyanis semmiféle, a nyelven kívüli világról szóló tényszerű ismeretre nincs szükség, a nyelvi kompetencia, az intuitív jelentéstények ismerete tökéletesen elegendő. Pontosan ez a jellegzetessége teszi a fogalmi elemzés módszerét oly csábítóvá a filozófusok számára, hiszen sokan közülük hajlamosak a filozófiai vizsgálódások sajátos, az empirikus kutatásoktól megkülönböztethető természetét éppen az a priori megismerési formában látni.

A fogalmi analízis során a filozófus azonban nem pusztán explicit definíciókat ad, mint a szótárkészítő, hanem a fogalmakat használatukban igyekszik megragadni. Paul Grice megfogalmazása szerint (GRICE 1989a, 176), míg a lexikográfus definíciói olyan olvasóknak szólnak, akik nem értik, nem tudják helyesen használni a szóban forgó kifejezést, addig a fogalmi elemzés eleve támaszkodik a helyes használat előzetes képességére. Célja sokkal inkább a definiálandó fogalom tartalmában jelentkező pontatlanságok és homályosságok föltárása és/vagy eltüntetése. Ennek érdekében az analizálandó fogalmakat tartalmazó tipikus mondatokhoz a filozófus igyekszik olyan parafrázisokat találni, amelyek nem tartalmazzák a fogalmat, sem annak explicit szinonimáját. Szerencsés esetben tehát a parafrázis olyan alapvetőbbnek tekinthető fogalmakat tartalmaz, melyek segítségével képesek vagyunk az eredeti fogalom tartalmát mintegy megvilágítani vagy megmagyarázni, és így elkerülni bizonyos konceptuális problémákat. A klasszikus példa e megközelítésre a russelli leíráselmélet, amelyben Russell azt igyekezett kimutatni, hogy minden határozott leírással kifejezett tartalom kifejezhető elsőrendű kvantifikált mondatok segítségével is, megoldva ezzel a nemlétezőkről szóló beszéd évezredek problémáját (RUSSELL 2005). Ez a megoldás, ahogyan azóta többen is megfogalmazták, hosszú időre a fogalmi elemzés, sőt az egész analitikus filozófia „paradigmájává” vált.

Az analitikus iskolára jellemző fogomelemzési módszeren belül a fenti általános jellemzőkön túl azonban többféle koncepciót különíthetünk el. A legdurvább felbontás szerint a fogalmak analízisének alapvetően kétféle módszerét különböztethetjük meg, melyek többé-kevésbé az analitikus filozófia két különböző korszakára voltak jellemzőek. Az első, nagyjából a XX. század harmincas, negyvenes éveig terjedő korszakra az úgynevezett redukzív analízis alkalmazása volt jellemző, míg a negyvenes évektől a hatvanas évekig a konnektív analízis módszere volt inkább divatban, főként a bennünket érdeklő oxfordi filozófusok körében.

A két koncepciót röviden a következőképpen definiálhatjuk: *a) A redukatív* analízis módszerének lényege, hogy első lépésben megragadjuk, milyen fő célt vagy funkciót hivatott az elemzendő fogalom betölteni természetes nyelvünkben, majd e funkció betöltésére bevezetünk egy terminust a tiszta elsőrendű logika nyelvébe. Ezt a módszert hívta Russell logikai konstrukciónak: az eredeti fogalom bizonyos jellemzőinek megfelelő új logikai konstrukciót állítunk elő. A redukatív elemzés nem törekszik tehát az elemzendő fogalom jelentésének más természetes nyelvi kifejezésekkel történő megvilágítására vagy szinonimákkal történő helyettesítésére, hanem e helyett egy formális nyelvben adja meg a fogalom megfelelőjét, amely így mentes lesz a természetes nyelvre jellemző mindenféle pontatlanságtól és homályosságtól. Sőt az így bevezetett logikai terminus akár rendelkezhet új szemantikai tartalommal is, amennyiben az eredeti célt vagy funkciót betölti. *b) A konnektív* analízis módszerének lényege, hogy a fogalmi elemzés célja itt az elemzendő fogalom jelentésének megragadása annak bonyolult összefüggéseivel, akár homályosságaival és pontatlanságaival együtt. Éppen ezért a konnektív analízis módszere voltaképpen nem is egyes fogalmakat elemez, hanem sokkal inkább a fogalmak hálóját, családját, vagyis azok összefüggéseit igyekszik a szó szoros értelmében „feltérképezni”: bizonyos fogalmak *logikai geográfiáját* nyújtani.

Habár szoros értelemben vett témánk az oxfordi filozófiára jellemző konnektív elemzés bemutatása, mégis érdemes röviden elidőznünk a redukatív analízis tárgyalásánál is, lévén ez volt az az uralkodó metódus, amellyel szemben a háború utáni analitikus filozófusok saját eljárásukat definiálni igyekeztek.

A REDUKTÍV ANALÍZIS KONCEPCIÓJA

A redukatív analízis háttérében meghúzódó legalapvetőbb meggyőződés Gilbert Ryle sokat idézett hatásos metaforája szerint az volt, hogy e koncepció hívei hittek az értelmes mondatok egyedüli és teljes logikai formájának létében, amelyet mintegy előbányászunk a természetes nyelvi mondatokból úgy, hogy eközben megtisztítjuk a természetes nyelv e logikai formára ráarakódó törmelékeitől. Ennek a programnak a klasszikus példáját nyújtotta Frege, amikor a hagyományosan alany–állítmány szerkezetű mondatokat az eredetileg az aritmetika logikai analízisére kifejlesztett függvény–argumentum formájú propozíciókká alakította át, megadva így azok valódi logikai szerkezetét. E módszer és az ezen alapuló újfajta kvantifikáció segítségével a modern logika a természetes nyelvi kijelentésekből képezhető következtetések jóval szélesebb körét vált képessé egzakt módon megragadni, mint az a hagyományos arisztotelészi szillogisztikával korábban lehetséges volt. Ilyenek például az individuumokra utaló kifejezéseket tartalmazó, a viszonyokról szóló vagy a beágyazott kvantifikációt („minden rosszban van valami jó”) tartalmazó mondatokkal képezhető következtetések. A leg híresebb eredmény talán a negatív egzisztenciális mondatok („boszorkányok pedig nincsenek”) sikeres kezelése, ahol is a logikai formából eltűnik a nem létező alany, hiszen az elemzés során kiderül, hogy a felszíni mondatszerkezet alanya valójában olyan predikátum, melynek argumentumhelye üresen marad („nincsenek olyan dolgok, melyek boszorkányok”).

A redukatív analízis klasszikus elképzelése szerint az elsőrendű logika nyelve az a kitüntetett nyelv, amelynek segítségével képesek vagyunk a különböző fogalmi tartalmak valódi jelentését megadni, vagyis e tartalmak végső elemzését nyújtani. Egy fogalom elemzése tehát voltaképpen az a tevékenység, hogy megtaláljuk az adott foga-

lom helyét az elsőrendű kvantifikált logika nyelvének *logikai szintaxisában*. Így elválik egymástól a felszíni grammatikai és a szó szoros értelmében vett logikai forma. Ez utóbbi lesz a korai Wittgenstein megfogalmazása szerint az „elemi kijelentés általános formája”, amit az *Értekezés* (WITTGENSTEIN 2004) koncepciója magával a természetes nyelv valódi szintaxisával azonosít, még akkor is, ha „emberi erővel lehetetlen” e szintaxist közvetlenül a természetes nyelv kusza grammatikai szövevényéből kiemelni (WITTGENSTEIN 2004, 4. 002.).

E programnak megfelelően Wittgenstein az *Értekezésben*, Frege függvény–argumentum szerkezetű elemzését kiindulópontnak véve az összetett kijelentéseket az elemi kijelentések (igazság)függvényeként, míg magukat az elemi kijelentéseket a bennük szereplő egyszerű nevek függvényeként fogta föl. Ahhoz tehát, hogy számot adjunk bármely határozott jelentést kifejezni képes nyelv egyáltalában vett lehetőségéről, el kell ismernünk, hogy az egyszerű nevek szükségképpen rendelkeznek szemantikai tartalommal (WITTGENSTEIN 2004, 3. 23.). Ez viszont csak úgy lehetséges, ha a valóságban is szükségszerűen léteznek bizonyos elemi, további szerkezettel nem rendelkező egyszerű tárgyak, melyekre az egyszerű nevek referálnak (WITTGENSTEIN 2004, 2. 021.). A nyelvi-logikai elemzéshez ily módon kapcsolódik egy metafizikai analízis is, amely azt hivatott feltárni, hogy a kijelentés valódi logikai szerkezete milyen metafizikai elkötelezettségeket von maga után. Hogy pontosan melyek az egyszerű tárgyak, azt persze Wittgenstein nem árulja el nekünk, hiszen az *Értekezés* mindennek ellenére elsősorban nem metafizikai, hanem logikai-szemantikai értekezés. Az egyszerű tárgyak létezése az értelmes nyelv szemantikai lehetőségfeltételét adja meg, nem pedig empirikus vagy metafizikai hipotézisként szolgál. Ez lesz egyébként az a döntő pont, mint látni fogjuk, ahol a késői Wittgenstein eltér az *Értekezés* koncepciójától.

A reduktív analízis koncepciója szerint tehát az elemzésnek végső soron alapvető „egyszerű”, további szemantikai alkotóelemek nélküli fogalmakhoz kell jutnia, melyek tovább nem elemezhetőek, vagyis nem adható meg a definíciójuk. Ilyen definiálhatatlan fogalom például Moore szerint a „jó”. Az empirista hajlamú filozófusok ráadásul úgy vélték, ezen alapvető fogalmaink tartalma rámutató (osztenzív) definícióval határozható meg, olyan definícióval tehát, amely egyfajta közvetlen viszonyt teremt az empirikus fogalom és az általa megjelölt tárgy vagy tény között. Végső soron így érkezünk el Russellnek ahhoz a követelményéhez, miszerint: „Minden kijelentésnek, melyet megérthetünk, teljes egészében olyan összetevőkből kell állnia, amelyekkel ismeretségben vagyunk” (RUSSELL 1976, 365). Az ilyen alapvető alkotóelemekből azután a logikai konstrukció módszerével jutunk az összetett fogalmakhoz; Russell és a logikai pozitivisták meggyőződése szerint például a fizikai tárgyakhoz, melyeket a tapasztalatban jelen lévő egyszerű érzetadatok alapján konstruálunk meg. A fizikai tárgyakról szóló beszédet tehát a fogalmi analízis során fel kell váltanunk az érzetadatokról és téridő-régiókról szóló beszéddel.

A reduktív analízis általános koncepcióján belül persze fontos különbségeket is fölfedezhetünk a klasszikus analitikus filozófusok, Russell és a korai Wittgenstein, illetve a logikai pozitivisták elképzelései között, elsősorban abban a kérdésben, mire is való pontosan a reduktív analízis. Az előbbieket ugyanis – mint azt Wittgenstein esetében már röviden bemutatam – úgy vélték, hogy a kijelentések logikai formájának feltárása egyben azt is megmutatja számunkra, milyen létezők mellett kötelezzük el magunkat a nyelven kívüli világban kijelentéseink és a bennük szereplő fogalmak használatával. Russell és a korai Wittgenstein ugyanis az úgynevezett logikai atomizmus képviselői

voltak, mely programnak lényegi eleme az a meggyőződés, hogy mind a nyelven kívüli valóság, mind az e valóságot valóban leíró nyelv egyszerű, továbbemelezhetetlen alapelemekből épül föl. A valóságban ezek vagy egyszerű tárgyak vagy elemi tények. Minden további, magasabb ontológiai szinten lévő létező az atomi tárgyak vagy tények kombinációjaként fogható föl. Ezzel párhuzamosan minden bonyolultabb nyelvi kifejezésforma az elemi nevek és kijelentések kombinációjaként áll elő. A reduktív analízis célja éppen ezért e fölfogás szerint az, hogy természetes nyelvi kijelentéseinket olyan logikailag tökéletes nyelvre – az elsőrendű predikátumlogika nyelvére – fordítsa le, amelynek szerkezete teljes mértékben izomorf a leképezett valóság szerkezetével. Erre azért van szükség, mert a természetes nyelvi mondatainkból nem derül ki egyértelműen, mely dolgok egyszerűek és melyek összetettek. A természetes nyelvi mondatokban például egyszerű alanyi pozícióban állhatnak olyan kifejezések, amelyek valójában végtelenül összetett dolgokat jelölnek (KELEMEN 1984, 96). A logikai analízisből tehát kiderül, hogy mely létezők továbbemelezhetetlenül egyszerűek, és ezért alapvetőek, és melyek helyettesíthetők ezen alapvető létezők logikai konstrukciójával: az utóbbiak nem tartoznak a valóság végső szerkezetéhez. A reduktív fogalmi analízis a logikai atomista filozófusok kezében így egyben a metafizikai analízis szerepét is betöltötte.

A logikai pozitivisták ezzel szemben száműzni kívántak minden metafizikai kijelentést a filozófiai diskurzusból, éppen ezért szerintük a valódi logikai forma pusztán magáról a kijelentésről árul el valamit, minden ontológiai elköteleződés nélkül. A reduktív analízis számukra voltaképpen a természetes nyelvnek a világról szóló materiális kifejezőmódját fogalmazza át egyfajta metanyelvi, formális módú kijelentéssé, és a pozitivisták iskolája képviselői csak ez utóbbiakat tartották valóban értelmes kijelentéseknek (ESZES–TÖZSÉR 2005, 49–50). A formális mód bevezetése a pozitivisták szemében voltaképpen a fogalmi analízisként fölfogott filozófia programjának radikális végigvitele volt: a filozófia nem fogalmaz meg sem empirikus, sem metafizikai állításokat, hanem kizárólag a nyelvi konvenciókat vizsgálja, és rögzíti azok következményeit.

A KONNEKTÍV ANALÍZIS KONCEPCIÓJA

A reduktív analízis leghatásosabb kritikusa kétségkívül annak korábbi élharcosa, Ludwig Wittgenstein volt. A kései Wittgenstein kritikájának talán legfontosabb eleme, hogy szakít azzal az elképzeléssel, amely szerint bármely értelmes nyelvnek létezik egy és csak egy végső szerkezete, és e szerkezet az egyetlen helyes elemzési módszerrel megragadható. A nyelv a késői Wittgenstein metaforája szerint inkább egy szerszámosládára hasonlít, melyben rendkívül szerteágazó célokra használható eszközök találhatóak, és nincs értelme egy általános szerkezet után kutatnunk, mintha azt kérdeznénk, hogy mire való maga a szerszámosláda (WITTGENSTEIN 1992, 11. §). A kijelentés egyetlen és általános szerkezetének posztulálásával szembeni negatív kritika központi eleme a valóság végső, „abszolút egyszerű” elemeinek létezésébe vetett hit hamis mítoszként történő leleplezése. A késői Wittgenstein szerint nyelvünk állandóan változó, egymással csak meglehetősen laza kapcsolatban lévő nyelvjátékokból szerveződik, s miután a nyelv nem hierarchikusan rendezett, nincs értelme az adott nyelvjáték céljától függetlenül az „abszolút egyszerűről” beszélni (WITTGENSTEIN 1992, 60. §). Márpedig, ha ilyen végső elemeket sem a nyelven kívüli valóságban, sem a nyelv állítólagos hierarchiájában nem fedezhetünk föl, akkor a logikai atomizmus és a reduktív

analízis legfőbb módszertani elképzelése, a kijelentés általános szerkezetének lehetősége vész el.

Természetesen minden nyelvjátékban vannak központi jelentőségű, tovább nem elemezhető kijelentések és fogalmak, melyeket éppen ezért a nyelvjáték más kijelentéseinek és fogalmainak elemzésére használhatunk – pontosan ezért lesznek e központi kijelentések sajátos értelemben „grammatikaiak” –, ám ez nem jelenti azt, hogy más nyelvjátékokban ugyanezek a fogalmak és kijelentések ne lehetnének tovább elemezhetőek vagy levezetettek. A nyelvjátékok ilyesfajta belső szerkezetének feltárása ugyanakkor a fentiek következtében lehetetlen azok funkciójának vagy céljának feltárása nélkül, mely utóbbi vizsgálódás viszont már kivezet bennünket a tisztán nyelvi-logikai elemzés területéről: ehhez a nyelvjátékok közegeül szolgáló és a nyelvjátékok által megjelenített élethelyzeteket – wittgensteini kifejezéssel: életformákat – kell az elemzésnek megcéloznia. Az elemzés célja tehát nem valamiféle mélyen fekvő, a felszíni szerkezet által eltakart rejtett struktúra vagy alkotóelem felszínre hozása lesz – hiszen „semmi sincs elrejtve” (WITTGENSTEIN 1992, 435. §) –, hanem a felszínen jelen lévő elemek egymáshoz való viszonyának helyes meghatározása. És éppen ez alkotja a konnektív analízis koncepciójának lényegét. A kései Wittgenstein számára tehát már sokkal inkább ez, vagyis a különböző beszédhelyzetek elemzése jelenti a fogalmi analízist, mintsem a logikai interpretáció.

Wittgenstein kritikájának megjelenésével körülbelül egy időben Peter Strawson *A referálásról* (STRAWSON 1985) című híres cikkében szintén a mondat különböző helyzetekben történő használatának jelenségére való hivatkozással igyekezett megcáfolni Russell addig egyfajta szent tehéknént tisztelt leíráselméletét. Strawson ugyanakkor nemcsak tartalmilag támadta a russelli elméletet, hanem a végső metodológiai következményeket is levonta Russell hibájából. A cikk végén ugyanis már egyenesen úgy fogalmaz, hogy a fogalmi analízisnek nem lehet célja a természetes nyelvi mondatok helyes logikai formájának feltárása, „a hétköznapi nyelvnek ugyanis nincs egzakt logikája” (STRAWSON 1985, 206).

A fogalomelemzésnek ez a mindennapi, rutinszerű nyelvhasználat tényeire támaszkodó felfogása jelenti az „ordinary language”, a „hétköznapi nyelv” filozófiájának központi tézisének. A második világháború után különböző, itt nem részletezhető okokból következően az Ordinary Language Philosophy válik uralkodó filozófiai áramlattá, amelynek központja „Oxbridge”, vagyis Cambridge – ahol Wittgenstein is tanított – és Oxford. Bár alapvetően e két iskola egy vonal mentén haladt, mindazonáltal egy lényeges kérdésben eltért a fogalomelemzés céljáról vallott fölfogásuk (KELEMEN 2009, 221–222). Wittgenstein és közvetlen cambridge-i tanítványai – például Norman Malcolm és Max Black – ugyanis a fogalmi tartalmak hétköznapi nyelvhasználati tényekre történő visszavezetésében pusztán terapeutikus célt láttak, melynek fő funkciója a filozófiai problémákhoz vezető téves használat vagy besorolás leleplezése. Ennél többre, vagyis a fogalmi tartalmak pozitív jellemzésére e filozófusok szerint nemigen törekedhetünk, lévén maguk az elemzendő fogalmak határai szükségszerűen elmosódtak, vagyis nem adható meg a hagyományos értelemben vett elhatároló definíciójuk. Sőt jó néhány filozófiailag izgalmas fogalmat használata során a legkülönbözőbb típusú esetekre lehet alkalmazni, melyek olyannyira különböznek egymástól, hogy összetartozásuk legfeljebb az egymás utáni hasonlóságok fonala, a wittgensteini családi hasonlóság alapján értelmezhető csak.

Ezzel szemben az oxfordi filozófusok, Ryle, Austin, Strawson, Grice, Urmson és persze maga Hart, miközben maguk is magas szinten űzték a filozófiai terápia mesteriségét, e módszert egyben arra is alkalmasnak találták, hogy a fogalmak jelentéséről pozitív elképzelésekkel álljanak elő, sőt akár arra is, hogy a fogalmak összefüggéseinek feltárása által azokat a mélyen fekvő intuitív vagy naiv elméleteket segítsék napvilágra, amelyek általánosságban határozzák meg mindannyiunk gondolkodását. Vagyis, ahogy John Searle Austinnak Russell ellenvetésére adott válaszát idézi (SEARLE 2001, 222), a hétköznapi nyelv filozófiájának oxfordi képviselői számára a mindennapi nyelvhasználat elemzése nem a végső, sokkal inkább az első szó; ahhoz ugyanis, hogy a filozófiai problémák valós jelentését föltárjuk, elsőként azt kell megértenünk, hogy az e problémák megfogalmazásában szereplő fogalmak miként vannak beágyazva természetes nyelvünk sajátos fogalmi hálójába. Ha ezt a munkát elvégeztük, akkor mintegy megtisztítva a terepet, a feltárt fogalmi geográfiát fölhasználva nekiláthatunk a problémák megoldását szolgáló elméletek kidolgozásának. A hétköznapi nyelvhasználatunkat irányító implicit szabályszerűségek feltárásának tehát pozitív haszna is van: a világról szóló kifejezéseink elemzésével magáról a világról tudhatunk meg valamit. E fejlemény csúcspontja valószínűleg Strawson *Individuals. An Essay in Descriptive Metaphysics* című könyvének 1959-es megjelentése volt (STRAWSON 1959), amely a kategoriális és konnektív fogalmi elemzés módszerét immár az alapvető metafizikai fogalmakra (esemény, személy, individualitás stb.) is kiterjesztette. Ez a metafizika részleges rehabilitációját jelentette, habár Strawsonnál egyelőre csak annak *deskriptív* formájában, hiszen ez a fajta metafizika nem törekszik intuitív fogalmi elköteleződéseink revíziójára, hanem pusztán azok leírására szorítkozik.¹

A fogalmi elemzést a konnektív analízis koncepciója alapján művelő filozófusok tehát egy fogalom jelentését annak függvényeként fogták föl, pontosan milyen beszédhelyzetekben milyen lépés megtételére, vagyis milyen beszédaktus végrehajtására használjuk a szóban forgó fogalmat. Éppen ezért a klasszikus oxfordi iskola képviselői szerint a fogalmi tartalom analízisének a helyes használatot befolyásoló kontextuális tényezők felkutatásában kell állnia. A fogalmak használatának feltérképezéséhez tehát alapvetően a vizsgált fogalom helyes használatának szükséges és elégséges feltételeit kell megadnunk. E feltételek föl kutatása során pedig először meg kell találnunk, majd elemeznünk kell azokat a *tipikus* helyzeteket, amelyekben e fogalmat a hétköznapi kommunikáció során használjuk. Mikor mondjuk valamire, hogy *igaz*, és pontosan milyen fajtájú dolgokról mondjuk ezt? Mikor mondjuk valakiről, hogy *tud* valamit, és valójában micsoda is az, amit tud? Mikor mondjuk valamire, hogy valamit *jelent*, vagy mikor mondjuk valakire, hogy valamilyen jelentést fejez ki, és valójában mi az, ami jelent valamit? És mikor mondjuk azt, hogy valami vagy valaki *jó*, illetve pontosan milyen fajtájú dolgokra alkalmazzuk a „jó” kifejezést? E definíciókat persze az elemzést végző filozófusnak úgy kell megadni, hogy az megbirkózzon a legkülönbébb valós és – sokszor meglehetősen mesterkéltnek tűnő – kitalált nyelvhasználati tényekkel. Az adott fogalom meghatározásának eredménye éppen ezért a cáfoló ellenpéldák módszerén keresztül bontakozik ki, vagyis az elemzést végző filozófus addig igyekszik finomítani a definíciót, ameddig az abban rögzített nyelvhasználati tény minden lehetséges ellen-

¹A mai analitikus metafizika ezzel szemben jórészt revizionista, vagyis úgy véli, *common sense* fogalmi elköteleződéseinket szükség esetén felülírhatjuk, ha azt az elmélet konzisztenciája megköveteli.

példával szemben megállja a helyét.² Mindenesetre a fogalomelemzés oxfordi iskolájának hívei szerint a fenti kérdések megválaszolása vezethet el bennünket a szóban forgó fogalmak, az *igazság*, a *tudás*, a *jelentés* vagy a *jó* tartalmának mélyebb megértéséhez. És természetesen e meggyőződés jelenik meg módszertani követelményként Hartnál is, amikor a jog fogalmát annak különböző, egymástól igencsak eltérő használatainak elemzésével igyekszik megvilágítani. Különösen egyértelmű példáját láthatjuk a módszer alkalmazásának Hart azon elemzései során, amelyek a jog fogalmának megragadásához szükséges egyéb fogalmak, például a felszólítások különböző fajtáinak vagy a kötelezettség fogalmának a tartalmát igyekeznek tisztázni.³

A fogalom tartalmának helyes megragadásához tehát azokat a beszédhelyzeteket, kontextusokat kell tudnunk azonosítani, amelyekben az elemzendő fogalmat tipikusan és elsődleges értelemben használjuk. Ebből a követelményből ered a fogalmi analízis oxfordi iskolájára jellemző *kategorialis* megközelítés: a fogalmi elemzésnek fel kell tárnia, hogy az elemzendő fogalmakat a valós nyelvhasználat során milyen nyelvjátékokban, milyen tipikus helyzetekben, milyen célokra használjuk. A fogalom tartalmát – a szintén Wittgensteintől eredő népszerű „táblajáték” hasonlattal élve – éppen az adja meg, hogy milyen lépést képvisel a fogalom használata a nyelvjátékon belül. Az így felfogott fogalmi elemzés által feltárt leggyakoribb hiba az úgynevezett „kategória-hiba”, mely akkor áll elő, ha tévesen azonosítjuk azt a nyelvjátékot, célt vagy funkciót, amelyben a fogalom használata egy legitim lépést képvisel. A kategória-hibára rámutató elemzések leghíresebb és egyben paradigmatis példáját Gilbert Ryle nyújtotta *A szellem fogalma* című munkájában. Ryle itt azt igyekezett kimutatni, hogy mentális fogalmainkat a filozófusok és gyakran a laikusok is Descartes-tól kezdve tévesen a fizikai tárgyakra, eseményekre és állapotokra vonatkozó mechanikai fogalmaink kategóriájának keretei közt értelmezték. Ez vezetett a mentális okozás ősi és máig megoldatlan, Ryle szerint *ál*problémájához (RYLE 1999, 17–32). E paradigmatis példához hasonlóan az oxfordi filozófusok az ősi és megoldatlan filozófiai problémák, például a szabad akarat vagy a külvilág létezésével kapcsolatos kérdések gyökerét előszeretettel látták abban, hogy az ezek központjában szereplő fogalmakat – az önkéntes cselekvés vagy a kétely fogalmát – a korábbi filozófusok olyan kontextusokban kezdték használni, amelyekben azokat a hétköznapi életünk során egyáltalán nem használjuk. Ha tisztázzuk a fogalmak valódi használati kontextusát, azonosítjuk azokat a nyelvi megnyilatkozásokat, amelyek során e fogalmakat tipikusan használni szoktuk, akkor filozófiai terápiánk sikeresnek bizonyul, és immár képesek leszünk elkerülni a fogalmak téves kategóriákba történő besorolását, miáltal a klasszikus filozófiai problémák fel sem merülnek, hanem – legalábbis az oxfordi gondolkodók sokszor ebben reménykedtek – mintegy maguktól eltűnnek.

A fogalomelemzés oxfordi iskolájának egyik fontos jellemzője volt a *józan ész*hez, illetve a józan ész alapvető meggyőződéseihez fűződő szoros és intim viszony. Ebben a tekintetben az iskola előfutára kétségkívül George Edward Moore volt. Egyik legfontosabb tanítása szerint különbséget kell tennünk egy kijelentés megértése és egy kijelentés jelentésének tudása közt (KELEMEN 1984, 55–56). Az utóbbi ugyanis egyfajta explicit tudást feltételez, annak ismeretét tudniillik, hogy a kijelentés szemantikai tartalmát hogyan kell helyesen elemezni, vagyis feltárni, miként tesz szert a kijelentés az adott szemantikai tartalomra. Ezzel szemben a megértés egy spontán, implicit képes-

² Ennek klasszikus példájához lásd GRICE 1997.

³ Ehhez lásd HART 1995, 30–33, 101–111.

ség, és mint ilyen a legtöbb esetben megelőzi a jelentés explicit tudását, sőt előfeltétele annak. Mindennapi kijelentéseink elemzése ezek szerint azon az alapvető képességünkön nyugszik, hogy megértjük a hétköznapi kijelentéseket, éppen ezért az elemzés végeredménye nem mondhat ellent azoknak az értelmezéseknek, amelyeket a spontán megértés tár föl. E spontán értelmezés ugyanakkor józan eszünk egyik legalapvetőbb teljesítménye, a hétköznapi nyelv mondatainak elemzése éppen ezért a józan ész alapvető megkülönböztetéseit, sok-sok ezer év alatt megszilárdult vélekedéseit tárja föl. A fogalomelemzést a hétköznapi nyelvhasználat analizisére alapozó filozófiai módszer tehát programatikusan mindig a *common sense* álláspontján áll: mivel fogalmaink értelmes volta eleve előfeltételezi a józan ész alapvető meggyőződéseit, ezért a józan ésszel ellentétes állítások valójában nem igazán hamisak, sokkal inkább értelmetlenek. Ezen iskola képviselői számára, csakúgy, mint Moore számára a józan ész, így azt a teoretikus keret biztosítja, amelyen belül képesek vagyunk állításainkat értelmezni és igaznak vagy hamisnak tekinteni. Különbséget jelent azonban, ahogy erre Grice is felhívja a figyelmet (GRICE 1989b, 381–383), hogy míg Moore konkrét kijelentéseket tekintett a *common sense*-hez tartozóknak és ezért kétségbevonhatatlannak (például: „vannak materiális tárgyak”), addig az oxfordi filozófusok nem ilyen konkrét kijelentéseket védelmeztek és tartottak a józan ész megnyilvánulásainak, hanem éppen mivel a nyelvhasználat hétköznapi módját elemezték, egyfajta sajátos gondolkodási stílust azonosítottak a *common sense*-szel. Éppen ezért az oxfordi iskola képviselői mentesültek annak a kínos – és Moore-ral szemben joggal föltehető – kérdésnek a megválaszolása alól, hogy pontosan milyen kritériumok alapján tartoznak bizonyos kijelentések a józan ész alapvető meggyőződései közé. A kritérium ugyanis itt világos: a hétköznapi nyelvhasználat empirikus tényei segítségével azonosíthatjuk azt az alapvető gondolkodási keretet, konceptuális sémát, amit józan észnek nevezhetünk.

Paul Grice például ennek megfelelően saját filozófiai megközelítését (GRICE 1989a, 172) jellemezve egyik legalapvetőbb módszertani elvének a következőt tartja: Ha valamely filozófiai elmélet azt állítja vagy azt vonja maga után, hogy bizonyos, a mindennapokban bevett hétköznapi kijelentéseink hamisak, ugyanakkor a megfelelő szituációkban ezek használatát helyénvalónak tartjuk, akkor ez szinte bizonyosan azt jelenti, hogy a szóban forgó filozófiai elmélet az, ami hamis. Ezért a józan ésszel ellentétes álláspontokat, mint például: „sohasem látunk fákat”, vagy „sohasem értjük meg egymást”, beszélgetéseink során nem fogadhatjuk el *pusztán* filozófiai megfontolások miatt. A fogalmi analízis tehát Grice meggyőződése szerint rossz úton jár, ha a józan ésszel ellentétes értelmet tulajdonít fogalmainknak.

Ahogy az már az eddigiek alapján is nyilvánvaló lehet, az oxfordi iskolára jellemző konnektív analízis sajátos módszere miatt a valódi nyelvhasználat sokkal részletesebb, finomabb fölbontású elemzését kívánja meg, mint a korrekt logikai formára történő átalakítást célul kitűző reduktív analízis. Az oxfordi fogalmi elemzés legjellemzőbb ismertetőjegye talán éppen ez, vagyis a finom nyelvi különbségek, lingvisztikai nüanszok iránti rendkívüli fogékonyság, amelyet leginkább talán az iskola emblematisz figurájának, John L. Austinnak a munkái példáznak. Austin különleges képessége az árnyalatnyi fogalmi eltérések már-már szörszálhasogatásig vitt feltérképezésére a posztumusz megjelent főműve, a *Tetten ért szavak* (AUSTIN 1990) minden olvasója számára azonnal szembetűnik. Bármennyire fölöslegesen aprólékosnak is tűnik azonban a mai olvasó számára ez az elemzési módszer, nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az oxfordi iskola képviselői számára a cél e finom különbségek feltárásával az

volt, hogy e különbségek figyelembevételével minél precízebben meg tudják adni a fogalmak kategoriális elhelyezkedését és egymáshoz való viszonyát, egyszóval konceptuális apparátusunk geográfiáját.

A konnektív analízis módszerét követve tehát az oxfordi filozófusok gyakorlatában a fogalmak tartalmának megvilágításához szükséges ekvivalenciamondatok előállítása nem valamiféle logikai fordítást igényel, mint a reduktív analízis esetében, hanem a nyelvhasználat, a nyelvi viselkedés, a kommunikációs szituációk mélyreható elemzését kívánja meg. Ezért nem is csodálkozhatunk azon, hogy a különböző filozófiai szempontból érdekes fogalmak tartalmának megvilágítására használt ilyesfajta módszer indikátorként hatott a nyelv különböző használati módjainak önálló vizsgálatát célul kitűző kutatások számára. Ha ugyanis azt gondoljuk, hogy a fogalmi tartalmak megvilágítása során alapvetően az az érdekes, hogy különböző helyzetekben mire használjuk a nyelvi kifejezéseket, azaz milyen típusú cselekvéseket, nyelvi megnyilatkozásokat hajtunk végre, akkor világos, hogy a filozófusok számára nem annyira maguk a nyelvi kifejezések lesznek izgalmasak, mint inkább azok a különböző beszédaktusok, amelyeket ezek segítségével, ezek révén végrehajtottunk. Így a beszédaktusok bizonyos mértékig önálló tanulmányozást érdemelnek. Austin volt az az úttörő filozófus, akinél a konnektív nyelvi-fogalmi elemzés a filozófiai problémák megoldása helyett, ami sokszor inkább eltüntetést jelentette, egyre inkább egy átfogó nyelvelmélet, jelesül a *beszédaktus-elmélet* kidolgozásának eszközüvé és módszerüvé vált. Ez a módszer a tisztán a priori vizsgálódásokba sokszor meglehetősen robusztus empirikus elemeket visz bele, melyek azonban mindig a tág értelemben vett nyelvi-kommunikációs tényekre és nem a nyelven kívüli világ tényeire irányulnak. A nyelvi-kommunikációs tények empirikus vizsgálata iránti elköteleződés egyik legnyilvánvalóbb példája született meg akkor, amikor Austin a beszédaktusok elemzését egy valódi nyelvészeti felfedezésre, jelesül a performatív igék felfedezésére alapozta (AUSTIN 1990, 29–37). Ezek olyan igék, amelyek kimondása által nem leírunk vagy konstatálunk, hanem *létrehozunk* egy tényállást. Amikor *megígérünk* valakinek valamit, amikor *figyelmeztetünk* valakit valamire, amikor *megparancsoljuk* valakinek, hogy tegyen meg valamit, akkor pontosan e megnyilatkozások révén hajtjuk végre az ígéret, a figyelmeztetés vagy a parancs beszédaktusát. A performatív megnyilatkozások elemzése révén Austin tehát a nyelvi megnyilatkozás információs szerepe helyett annak cselekvés-konstituáló – és ami a harti szabályközpontú jogelméletben kerül kifejtésre: cselekvésigazoló – funkcióját helyezte előtérbe. Ennek megfelelően a beszédaktusok elemzése már nem a bennük szereplő kijelentések igazságtételeinek feltárására irányul, hanem a sikerességi és az érvényességi feltételek felkutatása lesz az eszköz, amelynek segítségével a beszédaktusok mint a nyelv elemi egységei azonosíthatóvá válnak. A nyelvelmélet így, legalábbis részben, cselekvéselméletté válik.⁴

⁴ Itt érdemes megjegyezni, hogy a beszédaktus-elmélet egésze, de különösen a beszédaktusoknak az említett érvényességi és sikerességi feltételeket megtestesítő „illokúciós erők” alapján történő osztályozása komoly mértékben hatott Hart jogelméletére, mint ahogy fordítva is igaz: magának a jogi nyelvnek a jogi tényeket konstituáló jellege saját bevállása szerint is inspiratívan hatott Austinra elmélete kidolgozása során. Az austin-i osztályozás, amely szerint illokúciós erejük alapján beszélhetünk viselkedőkről, bemutatókról, ítélezőkről, végrehajtókról és elkötelezőkről, nyilvánvaló módon jelenik meg Hartnak a jog fogalmáról vallott, a kétfajta (felhatalmazásokat és utasításokat megfogalmazó) szabály jelenlétét megkövetelő koncepciójában. Austin fenti taxonómiája azonban sokak szemében meglehetősen *ad hoc* jellegűnek tűnt, és ezért nem is bizonyult az elmélet maradandó részének. Sokkal inkább elmondható ez Searle taxonómiájáról, amely ötféle illokúciós erőt és ezáltal ugyanennyi beszédaktust különböztet meg sajátos konstitutív érvényesülési feltételeik alapján: ezek az asszertívumok, direktívumok, kommisszívumok, expresszívumok és deklaratívumok. (Vö. SEARLE 1979.)

Hasonló nyelvészetiileg izgalmas felfedezések köszönhetőek még az oxfordi filozófusok más elemzéseinek is. Ilyen például az úgynevezett siker- vagy eredményigék kategóriájának bevezetése, melyek olyan eseményeket írnak le, amelyek esetében nincs értelme külön-külön beszélni a végrehajtás megkísérléséről és a sikeres végrehajtásról, mint például a „lát” esetében; vagy az úgynevezett kizáró vagy kontrasztív terminusok elkülönítése, amelyek értelmüket mindig az adott kontextusban velük szembenálló kifejezés jelentéséből kölcsönzik, mint például a „valódi”. Nem véletlen tehát, hogy az oxfordi filozófiai iskola legmaradandóbb eredményei a legtöbb értelmező szerint a nyelvfilozófia területéről származnak.

AZ „OXFORDI ISKOLA” KRITIKÁJA

Az oxfordi iskolára jellemző fogalomelemzési módszer mára már jórészt inkább csak a filozófia történetének része, semmint élő gyakorlat. Paradox módon éppen Austinnak a beszédaktusok tanulmányozására irányuló kezdeményezését folytatva jutott el az ő (és Strawson) oxfordi tanítványaként induló amerikai filozófus, John R. Searle egy olyan általános nyelvelméletig, amely alapjaiban ásta alá a fogalomelemzés hagyományos módszerén alapuló filozófiai stílust. A beszédaktus-elmélet legalapvetőbb megkülönböztetése alapján ugyanis legalább az elemzés szintjén el kell különítenünk egymástól egy nyelvi megnyilatkozás lokúciós tartalmát és illokúciós erejét – noha ezek valójában mindig együtt alkotnak egy konkrét beszédaktust. Az előbbi azt az értelmes nyelvi *formát* (mondatot) jelöli, amelynek egy példányát a megnyilatkozás során létrehozunk, míg az utóbbi azt a *cselekvést*, amelyet az említett mondatpéldány létrehozása révén végrehajtunk. Mármost, ha valóban képesek vagyunk a konkrét beszédaktusok e két szintjét megkülönböztetni, akkor az eltérő illokúciós erővel tett megnyilatkozások közti hasonlóságot képesek lehetünk a lokúciós tartalom azonoságaként értelmezni. Így absztrakció útján eljuthatunk a megnyilatkozásban jelen lévő *propozícióig*, amely immár független attól, hol és milyen körülmények közt használjuk valamilyen nyelvi megnyilatkozás végrehajtására. A propozicionális tartalmat tehát a kontextusfüggetlen jelentés hordozójaként azonosíthatjuk, és elemzésünk tárgyává tehetjük anélkül, hogy tekintetbe vennénk, adott helyzetben milyen illokúciós erővel ruházták föl, vagyis mire használták. Searle kritikai elemzése szerint (SEARLE 2009, 158) a megnyilatkozás illokúciós erejének és propozicionális tartalmának nem eléggé határozott szétválasztása komoly zavarokat eredményezett az oxfordi iskola képviselőinek elemzése során. Amikor ugyanis e filozófusok egy fogalom tartalmát úgy igyekeztek megadni, hogy azt elemezték, milyen szükséges és elégséges feltételek mellett tehetünk tipikus állításokat e fogalmak segítségével, akkor szem elől tévesztették a következő lehetőséget: e feltételek azonosítása nem biztos, hogy a fogalom jelentését adja meg, mert az is lehet, hogy pusztán az állíthatóság, a szóban forgó illokúciós aktus végrehajtásának feltételeiről van szó. Továbbá, mivel az ugyanazon fogalmat tartalmazó különböző propozíciókkal vagy akár ugyanazzal a propozícióval is különböző illokúciós erejű megnyilatkozásokat tehetünk, ezért amikor az oxfordi elemzés hívei csak a használat jellemzőit kifejező illokúciós erőt vették figyelembe egy-egy fogalom jelentésének elemzése során, akkor éppen ezért nem tudtak számot adni arról a nyilvánvaló tényről, hogy a különböző használatok esetében is ugyanarról a fogalomról van szó (SEARLE 2009, 155–157).

Searle diagnózisa szerint tehát a fogalomelemzés oxfordi iskolájának – ahogy ő hívja: a „nyelvi filozófiának” – a legfőbb fogyatéka abban érhető tetten, hogy bár a nyelvi jelenség elemzéséből kívánt filozófiai konklúziókat levonni, mégsem dolgozott ki valamiféle átfogó elméletet a nyelvvel kapcsolatban. Searle ezt a következőképpen fogalmazza meg: „A korszak filozófusainak nagyon jó fülük volt a nyelvi finomságokra, pontos fogalmi megkülönböztetéseket vezettek be, de nem nagyon álltak elő olyan elmélettel, amely képes lett volna magyarázatot adni az e megkülönböztetések által megragadott nyelvi tényekre” (SEARLE 2009, 149). E helyett Searle szerint kritika nélkül elfogadták „a jelentés = használat” minden további pontosítást nélkülöző, és ezért szükségképp homályos wittgensteini szlogenjét (SEARLE 2009, 163–164). A nyelvi adatok és az ebből levonható fogalmi különbségek kezelése tehát az oxfordi iskola képviselőinél a nyelvhasználat intuitív tényeinek *ad hoc* módszerekkel történő elemzésén alapult, ennél fogva az eredményesség elsősorban az adott gondolkodó egyéni leleményességén, konceptuális virtuozitásán múlt. Ennek persze nem voltak híján: Austin, Ryle, Grice vagy éppen Strawson egyaránt mesterei voltak a valós és képzelt kommunikációs szituációk kiagyaltásának és mélyreható elemzésének.

A konnektív analízis koncepciójával szemben, amikor egy fogalom szemantikai tartalmát kutatjuk, Searle szerint éppen arra vagyunk kíváncsiak, ami a fogalom kimondásával végrehajtott különböző használati formákat megtestesítő megnyilatkozásokban közös. A fogalmi tartalmak elemzéséhez szerinte ezért nem a fogalom helyes használatának szükséges és elégséges feltételeit kell föltárnunk, hanem azt, hogy az adott fogalom hogyan járul hozzá az őt tartalmazó proposíció igazságtételeihez. A jelentés immár tehát nem azonosítható minden további nélkül pusztán a használattal. Éppen ezért a filozófiai problémák valódi tartalmának megértéséhez sem feltétlenül elegendő, és nem is mindig szükséges azok legjellemzőbb természetes nyelvi megfogalmazásait elemeznünk. Mára már az analitikus filozófusok többsége nem hisz abban, hogy a hétköznapi nyelvhasználatban rejlő finom különbségek feltárással mintegy maguktól megoldódnának vagy eltűnnének a klasszikus filozófiai problémák. E problémákat természetesen hétköznapi nyelvünk segítségével fogalmazzuk meg, ám ezt sokféleképpen megtehetjük, ami azt mutatja, hogy maguk a problémák nem pusztán nyelvi természetűek.

A fogalmi elemzés egész módszerére azonban a legerősebb csapást valószínűleg Quine híres érvelése (QUINE 1999) jelentette, amelyben kétségbe vonta az analitikus és a szintetikus állítások megkülönböztetésének értelmességét. Az érvelés lényege szerint a tisztán logikai igazságokat kivéve minden analitikus, a fogalmak jelentésére alapozó állítás támaszkodik a szinonimitás fogalmára, mely utóbbiról viszont nem tudunk számot adni anélkül, hogy a körkörös érvelés vagy a trivialitás hibájába ne esnénk. Mivel az oxfordi filozófusok, mint láttuk, a fogalomelemzés módszerét a fogalom használatának szükséges és elégséges feltételeinek megadásával azonosították, mely azonosságok így nem logikai, hanem analitikus igazságokat eredményeznek, ezért a fenti érvelés az egész módszer alkalmazhatóságát vonta kétségbe. Természetesen a quine-i argumentáció érvényességéről a mai napig megoszlanak a vélemények, mindenesetre annyi megállapítható, hogy Quine érvelése megnyitotta az utat egyfajta máig divatos filozófiai naturalizmus irányába, abba az irányba, amely szerint a konceptuális és az empirikus problémák semmilyen értelmes módon nem választhatók szét egymástól. Az ebből következő tézis szerint a filozófia és a tudományok módszerei és céljai lényegileg azonosak, hiszen mindkettő a világ átfogó elméletét kívánja kidolgozni, ame-

lyet az empirikus adatokkal összevetve ellenőriz. A különbség csak fokozati: a filozófia általánosabb kérdésekkel foglalkozik, mint az empirikus tudományok. E belátások döntőnek bizonyultak azon folyamat során, amelynek eredményeképpen a hagyományos oxfordi fogalomelemzési modell mára már meglehetősen idejétmúlttá vált, és a fogalmi analízis újabb módszereinek adta át a helyét.⁵

IRODALOM

- AUSTIN, John L. 1990. *Tetten ért szavak*. Ford.: Pléh Csaba. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- BEANEY, Michael 2009. Analysis. In Edward N. Zalta (ed.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2009 Edition)*. <http://plato.stanford.edu/archives/sum2009/entries/analysis/>
- ESZES Boldizsár – TÖZSÉR János 2005. Mi az analitikus filozófia? *Kellék* 27–28, 45–71.
- GRICE, Paul 1997. Jelentés. Ford.: Terestyéni Tamás. In Pléh Csaba – Siklaki István – Terestyéni Tamás (szerk.): *Nyelv – kommunikáció – cselekvés*. Budapest: Osiris Kiadó, 188–198.
- GRICE, Paul 1989a. Postwar Oxford Philosophy. In Paul Grice: *Studies in the Way of Words*. Cambridge–London: Harvard University Press, 171–180.
- GRICE, Paul 1989b. Retrospective Epilogue. In Paul Grice: *Studies in the Way of Words*. Cambridge–London: Harvard University Press, 339–385.
- HART, H. L. A. 1995. *A jog fogalma*. Ford.: Takács Péter. Budapest: Osiris Kiadó.
- KELEMEN János 1984. *George Edward Moore*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- KELEMEN János 2009. Utószó. In John Searle: *Beszédaktusok*. Budapest: Gondolat Kiadó, 219–231.
- MOORE, George Edward 1993. *Principia Ethica*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RUSSELL, Bertrand 1976. Tudás ismeretség révén és tudás leírás révén. Ford.: Márkus György. In Bertrand Russell: *Miszticizmus és logika*. Budapest: Magyar Helikon, 339–378.
- RUSSELL, Bertrand 2005. A denotálásról. Ford.: Simonyi András. *Világosság* 12, 5–16.
- RYLE, Gilbert 1999. *A szellem fogalma*. Ford.: Altrichter Ferenc. Budapest: Osiris Kiadó.
- SEARLE, John R. 1979. A Taxonomy of Illocutionary Acts. In John R. Searle: *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–30.
- SEARLE, John R. 2001. J. L. Austin (1911–1960). In A. P. Martinich – David Sosa (eds): *A Companion to Analytic Philosophy*. Oxford: Blackwell, 218–230.
- SEARLE, John R. 2009. *Beszédaktusok*. Ford.: Bárány Tibor. Budapest: Gondolat Kiadó.
- STRAWSON, Peter 1959. *Individuals. An Essay in Descriptive Metaphysics*. London: Methuen.
- STRAWSON, Peter F. 1985. A referálásról. Fordító megjelölése nélkül. In Irving M. Copi – James A. Gould (szerk.): *Kortárs tanulmányok a logikaelmélet köréből*. Budapest: Gondolat Kiadó, 167–207.
- QUINE, W. V. O. 1999. Az empirizmus két dogmája. Ford.: Faragó-Szabó István. In Forrai Gábor – Szegei Péter (szerk.): *Tudományfilozófia*. Budapest: Áron Kiadó.
- WITTGENSTEIN, Ludwig 1992. *Filozófiai vizsgálódások*. Ford.: Neumer Katalin. Budapest: Atlantisz Kiadó.
- WITTGENSTEIN, Ludwig 2004. *Logikai-filozófiai értekezés*. Ford.: Márkus György. A fordítást átdolgozta Mekis Péter és Polgárdi Ákos. Budapest: Atlantisz Kiadó.

⁵ Ezúton szeretném köszönetemet kifejezni Faragó-Szabó Istvánnak, aki a tanulmány szövegének korábbi változatához fűzött hasznos megjegyzéseivel segített a végleges verzió megírásában.

from Professor H.L.A. Hart
SENIOR COMMON ROOM, UNIVERSITY COLLEGE, OXFORD OX1 4BH (0865) 276602

April 6th 1991

Dear Professor Varga

Your letter to me of January 15th has only
to-day arrived here so I hasten to reply to you.

I am afraid I cannot bring any pressure
of the Oxford University Press to waive the normal
royalties on your translation of my Concept of Law, but
I am prepared to waive my own share of any
proceeds from your translation. I authorize you to
communicate this to the publishers, and this may
induce them to forgo their charges, but I cannot
ask them to do this ^{openly} ~~and publicly~~ _{bring any} proceeds

on them in this matter.

As ~~far~~ to the 1953 photographs, I very much doubt
whether I possess any photographs of that period, but I
will make enquiry, and if these are successful I will
send you a copy to your use

I hope this reply is not too disappointing to
you
With best wishes

Yours sincerely
H.L.A. Hart